

Prijevod

Primljen 17. svibnja 2011., prihvaćen za tisak 6. lipnja 2011.

Peter Trudgill

JEZIK I KONTAKT

(Prijevod iz djela: *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, Penguin Books, 2000., str. 165-184.)

Korištenje engleskog kao *lingue franca*, o čemu smo govorili u 8. poglavlju, dovodi nas do ponešto drukčijeg tipa geografskog širenja jezičnih pojava. Kada se engleski koristi kao *lingua franca* u Europi, kao na primjer, kada Danac i Šveđanin žele razgovarati, uglavnom se govori vrlo tečno i pravilno, zahvaljujući dugogodišnjem formalnom učenju engleskog jezika u školama. Ipak, rijetkost je da neizvorni govornik koristi engleski jednako dobro i u jednakom broju društvenih prilika kao što to čini izvorni govornik. Drugim riječima, kada se jezik koristi kao *lingua franca*, on je pojednostavljen i reduciran, a usto je i podložan mnogim pogreškama koje se događaju zbog interferencije s materinskim jezikom govornika.

Pojednostavljivanje je, paradoksalno, vrlo složena pojava, ali najčešće se odnosi na uklanjanje nepravilnosti iz *lingue franca*, kao što su nepravilni glagolski oblici, i redundancije, kao što je gramatički rod. To se obično događa jer, za razliku od djece, odrasli uglavnom nisu dobri u učenju jezika.

Reduciranje se odnosi na činjenicu da, kao rezultat redukcije u društvenim funkcijama, govornici *lingue franca* mogu koristiti jezik u svrhu obavljanja posla, ali ne kada igraju nogomet ili peru posuđe, a znači da, u usporedbi s načinom na koji jezik koristi izvorni govornik, dijelovi jezika nedostaju: vokabular, gramatičke strukture, stilski elementi.

Stručni termin za proces u kojem jezik postaje podložan pojednostavljanju, reduciranju i interferenciji u govoru neizvornih govornika naziva se *pidžinizacijom*. Pidžinizacija može biti neprimjetna (kao što je u slučaju obrazovanih govornika danskog i švedskog). S druge strane, kada je poučavanje jezika slabije razvijeno ili potpuno nerazvijeno, ona može biti puno uočljivija, a kada se učenje odvija samo kroz isprekidane i ograničene kontakte, može biti iznimno značajna. To možemo prikazati na primjeru svahilija, koji se, kao što smo vidjeli, koristi kao *lingua franca* u Istočnoj Africi.

Na dijelovima obale Istočne Afrike svahili je materinski jezik velikog dijela stanovništva, koje ga koristi za mnoge svrhe te ga, prirodno, izvrsno govori. U unutrašnjosti, u Tanzaniji, nema tako puno izvornih govornika, ali u mnogim se prilikama koristi kao *lingua franca*. Ako ga uspoređujemo s obalnim svahilijem, primijetiti ćemo da onaj u unutrašnjosti pokazuje neke oblike pojednostavljanja jer se govori kao drugi jezik, ali i redukcije jer se koristi u ograničenom broju prilika. Dalje u unutrašnjosti, u istočnom Kongu, govori se još jedna varijanta svahilija kao *lingue france*. U tom slučaju, jezik je još više pojednostavljen i reduciran. *Pojednostavljivanje* se ovdje odnosi na izostanak nepravilnih glagola, smanjenje broja imenskih kategorija (rod), izbjegavanje određenih složenih sintaktičkih struktura. Obje varijante svahilija kao *lingue france*, iako promijenjene, svakako spadaju pod svahili. Razumljive su govornicima svahilija na obali, a izvorni govornici svahilija ne moraju se posebno prilagođavati da bi ih neizvorni govornici razumjeli.

Međutim, u drugom dijelu Konga, na ruralnom sjeveru, pojavljuje se još jedan oblik svahilija kao *lingue france*. Ta je varijanta još više pojednostavljena i reducirana verzija obalnog svahilija. Glagolski oblici, na primjer, radikalno su pojednostavljeni, nema imenskih kategorija, a koristi se samo ograničen broj rečeničnih struktura. Rezultat tolikog pojednostavljanja i reduciranja minimalno je razumijevanje s govornicima obalnog svahilija. Jezik se koristi samo kao *lingua franca*, ali ako ga izvorni govornik svahilija želi upotrijebiti, mora ga naučiti – barem dijelom. Kada pidžinizacija dostigne taj stupanj, a rezultat joj je relativno stabilan oblik jezika koji se koristi kao *lingua franca*, taj se nastali jezik naziva pidžinom (u ovom ga slučaju zovemo kongoanski svahili jezikom).

Pidžin je *lingua franca* bez izvornih govornika. Kronološki gledano, razvija se od „normalnog“ jezika pojednostavljanjem, reduciranjem i interferencijom ili miješanjem, često znatnima, od materinskog jezika ili jezika onih ljudi koji ga koriste, posebno kada se radi o izgovoru. Inače, u ranim fazama razvoja pidžina, kada se naziva pretpidžinom, on se koristi samo za trgovanje ili u drugom ograničenom tipu društvenih situacija. (Kada su kontakti učestaliji, vjerojatnije je da će doći do potpunijeg učenja drugog jezika.)

Pravi pidžin najvjerojatnije će se razviti u kontaktnim situacijama ograničenog tipa u kojima sudjeluju tri ili više jezičnih skupina: „dominantnan“ jezik (u navedenom slučaju to je svahili) i barem dva „nedominantna“ jezika. Ako je kontakt između govornika dominantnog s govornicima nedominantnog jezika sveden na minimum, a nepotpuno naučen dominantni jezik koristi se kao *lingua franca* u nedominantnim skupinama, teško je odrediti kako nastaje pidžin. Tijekom vremena, pretpidžin, koji se koristi kao *lingua franca*, dobit će strukture i uporabne norme koje će svi prihvatiti. Zbog pojave koju sociolingvisti nazivaju fokusiranjem, dobit će ustaljeni oblik koji lingvisti mogu opisati i pisati gramatike o njemu. Nastali *pidžin* razlikuje se od *pidžiniziranih* oblika jezika, koji se razlikuju u različitim razdobljima i kod

različitih govornika. (Jednak bi se razvoj događaja mogao očekivati kada bi jedan danski i jedan švedski učenik završili na pustom otoku nakon godinu dana učenja engleskog: vjerojatno bi razvili vlastiti oblik jezika, dansko-švedski pidžin engleski, za komunikaciju.) Nadalje, moguće je da univerzalni proces pojednostavljivanja igra ulogu u stvaranju pidžina. Ukratko ćemo raspraviti o tome.

Važno je spomenuti da se pidžini, iako su prilično drukčiji od ostalih jezika, zapravo razlikuju u nekim obilježjima, a ne u vrsti. To su pravi jezici sa strukturom i ostalim značajkama drugih jezika. Teško ih je naučiti, ali ipak lakše nego druge jezike (posebno za govornike jezika koji su dominantni u stvaranju pidžina). Dakle, pidžini nisu, kao što se često misli, opasne mješavine niti su „loši“, „manje vrijedni“ ili „iskvareni“ oblici jezika od kojih nastaju. Proučite sljedeći primjer pidžina s britanskih Solomonskih otoka, poznatijeg kao *Neo-Solomonic* (eng.) u lingvističkim krugovima, koji se često koristi kao lingua franca na Solomonskim otocima:

Mifɛlə i-go go lŋ ɔlwɔtɔr, lɔkautɔm fiʃ, nau wɪn i-kam. Nau mifɛlə i-go ɔləbɔut lŋ kinú, nau biɣfɛlə wɪn i-kam nau, mifɛlə i-fafasi ɔləbɔutə, rɔ tuməs.

„We kept going on the sea, hunting for fish, and a wind arose. Now we were going in canoes, and an immense wind arose, and we were then thrown around and were moving very fast.“

(„Išli smo u more, lovili ribu i zapuhao je vjetar. Sada smo išli u kanuima, sada je zapuhao jak vjetar i bacao nas je i kretali smo se jako brzo“)

Očito je da, ako taj jezik doživljavamo kao oblik engleskog jezika, on je uistinu čudan oblik engleskog. Teško je, ako ne i nemoguće, govorniku engleskog razumjeti taj jezik, posebno ako ga samo čuje, a ne i pročita, te mislim da mu je potreban prijevod. Slično tome, ako se to smatra pokušajem učenja engleskog kao stranog jezika, onda je to vrlo neuspješan pokušaj. No precizno govoreći, ni jedno ni drugo nije točno. Taj je govornik uistinu učio strani jezik, ali ne engleski nego solomonski pidžin. Gramatika i vokabular tog jezika, iako u mnogočemu slični engleskom, ipak se i razlikuju. Jezik ima vlastita gramatička pravila i riječi. Na primjer, *kaikai*, solomonska riječ za pojmove „hrana“ i „jesti“, nije engleska riječ, a potreba razlikovanja prijelaznih i neprijelaznih glagola (pomoću sufiksa *-im* – usporedi *lukautim* s engleskim glagolom *go*) nije gramatičko pravilo engleskog jezika. Zbog toga je poželjno da se, zbog lingvističkih razloga, solomonski jezik i ostale vrste engleskog pidžina promatraju odvojeno od engleskog (iako su očito povezane s

njim). Takvi su pogledi često praćeni i osjećajima o nacionalnoj i vjerskoj „čistoći“. Ako osoba smatra pidžin „iskvarenim“ i „manje vrijednim“ oblikom engleskog, lako se može dogoditi da se i govornici tih jezika, uglavnom neeuropljani, počnu doživljavati kao manje vrijedni. Kada se suoči s takvim stavovima, lingvist jedino može istaknuti činjenicu da ne postoji „čist“ jezik. Svi su jezici nastali pod utjecajem drugih jezika i miješanjem s njima. (Razmislimo o vokabularu: mnoge od riječi upotrjebljenih u ovom tekstu zapravo su posuđene iz drugih jezika tijekom stoljeća.)

Većina poznatijih pidžina na svijetu nastali su zbog putovanja europskih trgovaca i kolonizatora. Temelje se na jezicima poput engleskog, francuskog i portugalskog, a nastali su na glavnim prometnim i trgovačkim putovima. Pidžini koji se temelje na engleskom najčešći su u Sjevernoj Americi, na oba kraja trgovine robljem u Africi i na Karibima, na Novom Zelandu i u Kini. Još uvijek se mogu pronaći u Australiji, Zapadnoj Africi, Solomonskim otocima (kao što smo vidjeli) i na Novoj Gvineji, gdje se pidžin engleski u lingvističkim krugovima često naziva tok pisinom. Ipak, nisu svi pidžini nastali na taj način. Kituba, koji je nastao od kikonga, bantu jezika, pidžin je koji se koristi u zapadnom Kongu i susjednim područjima. Fanagalo, koji se temelji na zulu jeziku, pidžin je koji se govori u Južnoj Africi i susjednim zemljama, posebno u rudnicima. Postoji još nekoliko autohtonih pidžina u Africi i drugdje.

Tok pisin vjerojatno je najrašireniji pidžin koji se razvio iz engleskog. Ima status službenog jezika u Papui Novoj Gvineji te se koristi na radiju, u novinama i u školama. Trenutno prolazi kroz proces značajne *kreolizacije*. Kao što smo vidjeli u 3. poglavlju, kreolski su jezici pidžini koji imaju svoje izvorne govornike. U jezično raznolikim društvima gdje se pidžin koristi kao lingua franca, djeca ga mogu usvojiti kao svoj materinski jezik, posebno ako roditelji komuniciraju koristeći pidžin. U takvim će slučajevima jezik ponovno dobiti sve osobine pravog ne-pidžina. Kada odrasli izvorni govornici govore pidžin, on će, u usporedbi s prvotnim pidžinom, imati proširen vokabular, širi raspon sintaktičkih mogućnosti te veći stilski repertoar. Također će se koristiti u svim društvenim situacijama. To znači da će se redukcija koja se događa za vrijeme pidžinizacije nadoknaditi, ali pojednostavljivanje i miješanje ostaju. (Pojednostavljivanje se koristi kao stručni pojam, a ne kao pojam o vrijednosti jezika. Kreolski jezici nisu u intelektualnom smislu jednostavniji od jezika iz kojih su nastali. Samo su pravilniji i manje redundantni.) Proces u kojem se redukcija „ispravlja“ proširivanjem poznat je kao *kreolizacija* te je jedan od najzanimljivijih procesa jezične promjene. Derek Bickerton tvrdio je da djeca, kada moraju koristiti pidžin kao materinski jezik, proširuju taj jezik zbog urođenih mentalnih sposobnosti – ljudska jezična sposobnost – te nam kreolizacija pruža neobičan i fascinantan pogled u ljudski um. Kreolski jezici, drugim riječima, posve su normalni jezici – samo je njihova povijest pomalo neobična.

Od kreolskih jezika nastalih u Europi – onih koji su nastali od pidžina temeljenih na europskim jezicima – najpoznatiji su francuski, engleski, portugalski i španjolski kreolski jezici. Francuski kreolski jezici široko su rasprostranjeni na Karibima i susjednim područjima uključujući Haiti, gdje je haïćanski francuski kreolski materinski jezik većine stanovništva, u Francuskoj Gvajani i Sjedinjenim Državama, gdje afričko-američko stanovništvo u Louisiani govori francuskim kreolskim. Francuski se kreolski jezici koriste još i u Indijskom oceanu, posebno na Mauricijusu, Réunionu i Sejšelima. U sljedećem ulomku iz molitve Oče naš na haïćanskom kreolskom vidljiva je veza tog jezika s francuskim:

„Papa nou, ki nan sièl, ké non ou jouinn tout réspè. Ké règn ou vini. Ké volonté ou akonpli sou tè a tankou nan sièl. Ban nou, jodi a, pin chak jou nou.“

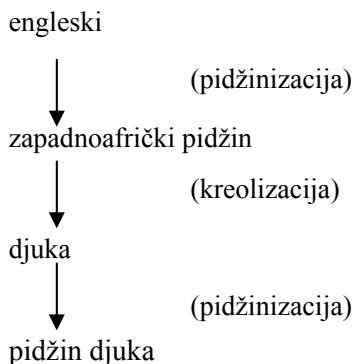
Većina poznatijih engleskih kreolskih jezika govori se u različitim dijelovima obiju Amerika te su, kao i francuski kreolski, posljedica trgovanja robljem. Na primjer, sranan je engleski kreolski koji govori nekoliko desetaka tisuća izvornih govornika na obalnim područjima Surinama, a koriste ga i drugi u tom području kao *linguu francu*. Slijedi primjer (pogledaj i str. 57.):

Ala den bigibigi man de na balkon e wakti en. A kon nanga en buku na ondro en anu. A puru en ati na en ede, en a meki kosi gi den. Dan a waka go na a djari, pe den gansi de.

„Svi važniji muškarci bili su na balkonu i čekali ga. Došao je sa svojom knjigom pod rukom. Skinuo je šešir i naklonio im se. Onda je otišao u vrt u kojem su bile guske.“

Sranan je jedan od „najkonzervativnijih“ engleskih kreolskih jezika, to jest engleski nije previše utjecao na njega te nam daje dobar uvid u to kako su manje izolirani kreolski jezici mogli izgledati u ranijim fazama razvoja.

U unutrašnjosti Surinama postoje drugi engleski kreolski jezici, a govore ih uglavnom potomci odbjeglih robova koji su uspjeli stići do prašume. Najpoznatiji je od tih kreolskih jezika – koje govornici sranana ne razumiju – djuka. Da stvari budu još složenije, djuka se očito koristi kao *lingua franca* u pidžiniziranom obliku u skupinama američkih indijanaca koji žive u tom području. Taj zadnji oblik jezika vjerojatno ima ovakvu povijest:

Ni sranan ni djuka nisu kontroverzni jezici, ni socijalno ni jezično gledajući. Preoblikovani su tako da postanu kreolski jezici te jezici koji su drukčiji od engleskog: pomoću navedenog primjera teško bi se moglo dokazati da je sranan vrsta engleskog. Međusobno razumijevanje govornika sranana i engleskog gotovo da i ne postoji. Što se tiče društvenih prilika, nema razloga sranan nazivati vrstom engleskog. Nizozemski je službeni jezik u Surinamu, a sam engleski ne koristi se često. No u drugim dijelovima svijeta mnogo je teže odrediti tu granicu. Na primjer, u dijelovima Zapadne Afrike engleski pidžin koristi se kao lingua franca, a u određenim dijelovima, kao što je Nigerija, došlo je do njegove kreolizacije. Problem je u tome što se ondje, za razliku od Surinama, engleski, prestižan svjetski jezik, koristi kao službeni jezik u mnogim situacijama. Zbog toga je nigerijski pidžin, čak i u kreoliziranom obliku, postao heteronoman (pogledaj str. 4.) s obzirom na standardni britanski ili nigerijski engleski. Engleski ima značajan utjecaj na engleski pidžin koji se smatra „lošim“ ili „iskvarenim“ oblikom engleskog.

U Sijera Leoneu situacija je slična, ali ipak još složenija. U Freetownu, glavnom gradu, moguće je, iako na možda umjetan način, razlikovati četiri jezične varijante koje su na neki način povezane s engleskim:

1. Britanski engleski
2. Sijeraleonski engleski – koriste ga stanovnici srednjeg staleža, a sadrži određene značajke zbog utjecaja afričkih jezika
3. Zapadnoafrički pidžin engleski – koristi se kao lingua franca (u svrhu trgovine)
4. Krio

Krio je engleski kreolski jezik s oko 30 000 izvornih govornika koji žive u Freetownu i oko njega. Jezik se razvio od engleskog kreolskog koji su govorili robovi koji su se vratili s Jamajke, iz Sjeverne Amerike i Britanije, a nije izravno povezan sa zapadnoafričkim pidžinom. Slijede četiri verzije iste rečenice koje pokazuju neke sličnosti i razlike među tim jezicima:

Britanski engleski	/aim goʊɪŋ tə wɜ:k/
Sijeraleonski engleski	/aim goin to wɔk/
Zapadnoafrički pidžin engleski	/a di go wɔk/
Krio	/a di go wok/

Sličnosti tih četiriju verzija izazvale su mišljenje stanovnika Sijera Leonea da su tri verzije, koje su manje prestižne, zapravo neuspjeli pokušaji oponašanja prestižnog britanskog engleskog – zbog toga se pidžin i krio često nazivaju „pokvarenim engleskim“.

U dijelovima bivše Britanske Zapadne Indije položaj jezika je sličan, ali njegovi su problemi puno teži. Promotrimo Jamajku. Neki lingvisti koji pišu o jeziku koji se govori na Jamajci zovu ga jamajčanskim engleskim, dok mu drugi žele dati status posebnog jezika nazivajući ga *jamajčanskim kreolskim* jezikom. To neslaganje u nazivlju uzrokovano je problemom diskretnosti i kontinuiteta koji smo spominjali u 1. poglavlju (str. 5.). Na Jamajci standardni je engleski službeni jezik, a koriste ga najviši društveni slojevi, obrazovani Jamajčani i ljudi britanskog podrijetla. Na drugom kraju društvene ljestvice, posebno kada se govori o seoskom stanovništvu u izoliranim ruralnim područjima, koristi se kreolski jezik temeljen na engleskom, ali ga govornici standardnog (ili bilo koje druge verzije engleskog) ne razumiju. Jezične razlike prevelike su da bismo mogli reći da je, kada bi se radilo samo o tim dvjema verzijama, jamajčanski kreolski, slično kao sranan, povezan s engleskim, ali različit od njega. Kako bismo to dokazali, slijedi ulomak iz kreolskog teksta koji je naveo stručnjak za jamajčanski kreolski, Beryl Bailey:

„Wantaim, wan man en ha wan gyal-pikni nomo. Im ena wan priti gyal fi-truu. Im neba laik fi taak tu eni an eni man. Im laik a nais buosi man fi taak tu. Im taat taak tu wan man, bot im get kalops aafta im taak tu di man.“

„Once upon a time, there was a gentleman who had an only daughter. She was a gay and dandy girl. She didn't like to talk to just any man. She wanted a gay, fine man to talk to. She started to talk to a man, but she got pregnant by talking to the man.“ (Prijevod Beryla Baileyja prijevod je na jamajčanski, a ne na britanski standardni jezik.)

„Jedno davno bio jedan gospodin koji je imao kćer jedinicu. Bila je to vesela i sjajna djevojka. Ona nije voljela razgovarati s bilo kakvim muškarcima. Željela je razgovarati s veselim, pristojnim muškarcem. Počela je razgovarati s muškarcem, ali je zatrudnjela razgovarajući s muškarcem.“

No problem je što između tih dviju krajnosti, u srednjim društvenim slojevima, postoji velik broj verzija koje povezuju krajnosti u lanac međusobnog razumijevanja. Drugim riječima, postoji kontinuum društvenih dijalekata koji se kreće od standardnog engleskog do „najudaljenijeg“ jamajčanskog kreolskog jezika. To znači da su sve varijante jezika na Jamajci postale heteronomne u odnosu na standardni engleski, čak i ako se govornici ne razumiju uvijek. Zapravo, postoji mogućnost da se taj kontinuum razvio baš zbog utjecaja prestižnog engleskog na kreolske jezike niskog staleža: što je snažniji bio utjecaj, odvijala se snažnija *dekreolizacija*. Utjecaj engleskog ne pokazuje znakove slabljenja. Čak je i „najudaljeniji“ kreolski, kako pokazuju primjeri teksta, sličniji engleskom nego sranan. Za razliku od kreolizacije

koja „ispravlja“ redukciju provedenu za vrijeme pidžinizacije, dekreolizacija je proces koji se bori s pojednostavljivanjem i miješanjem koji se događaju za vrijeme pidžinizacije. Kontakt između ishodišnog jezika (u ovom slučaju to je engleski) i kreolskog jezika, kao što je jamajčanski, dovodi do postupnog uvođenja nepravilnosti i redundantnosti iz drugih jezika koji nisu ishodišni – kao što se, u ovom slučaju, uvode riječi iz afričkih jezika.

Poteškoće koje izaziva kontinuum od engleskog do kreolskog na Jamajci, koji se često naziva *postkreolskim kontinuumom*, značajne su. U 1. poglavlju, kada smo govorili o zemljopisnom kontinuumu dijalekata, mogli smo primijetiti da se, u slučaju nizozemskih i njemačkih dijalekata, može odlučiti (umjetnim putem) koje su varijante dijalekti kojeg jezika jednostavno gledajući političke granice. Na Jamajci ne postoje takve „društvene granice“: ne možemo jasno odrediti liniju između kreolskog i engleskog. No ako zbog toga pomislimo, kao većina ljudi, da je jezik svih Jamajčana engleski, pojavit će se brojni problemi.

Kao prvo, postoji rašireni stav na Jamajci (i u ostalim dijelovima Kariiba) da većina Jamajčana govori manje vrijedan oblik engleskog jezika (budući da se jamajčanski kreolski uvelike razlikuje od engleskog). Kao drugo, to znači da djeca uče čitati i pisati standardni engleski jer se on smatra njihovim izvornim jezikom. Zbog velikih razlika između engleskog i mnogih vrsta kreolskih jezika, mnoga djeca nikad ne nauče pisati i čitati engleski na visokom stupnju te je prolaznost djece s Jamajke na ispitima iz britanskog engleskog puno niža od prolaznosti iz drugih predmeta.

S lingvističkog stajališta razumno bi rješenje bilo iskoristiti norveški pristup. Bez obzira na činjenicu da je standardni danski jezik sličan norveškim dijalektima, toliko da su u prošlosti bili heteronomni u odnosu na danski, Norveška je razvila vlastiti standardni jezik nakon što se politički osamostalila. Taj novi standardni jezik i dalje je bio sličan danskom, ali ipak je bio utoliko različit da je sličio stvarnom norveškom govornom jeziku. Na Jamajci i drugdje bilo bi moguće učiniti istu stvar. Novi standardni jamajčanski kreolski (ili engleski) jezik mogao bi se stvoriti - kao što to pokušavaju Škoti na Britanskim otocima (7. poglavlje) - i točnije prikazati prirodu jezika koji govore Jamajčani. Sličio bi engleskom, ali bi se svejedno doživljavao kao zaseban jezik. Engleski bi se tako mogao učiti kasnije, kada se postigne pismenost, kao polu-strani jezik, kao što Norvežani danas uče čitati i razumijevati danski i švedski.

Međutim, u stvarnosti postoji mnogo prepreka tom rješenju. Engleski je jezik sa statusom, a često se koristi i kao *lingua franca* i jezik je kulture koja je vrlo moćna i utjecajna na Jamajci. Političke i društvene veze između jamajčanskog kreolskog i engleskog nisu iste onima između danskog i norveškog jezika. Vrlo bi se malo Norvežana u 19. stoljeću uvrijedilo da im netko kaže da ne znaju danski. S druge strane, postoji mnogo stanovnika Zapadne Indije koje vrijeđaju pretpostavke da ne govore engleski. Razlozi su sljedeći:

(a) varijante koje su se približile (društvenom) vrhu *jamajčanskog dijalektnog kontinuuma* puno su sličnije engleskom nego kreolskom – ne postoji pravi jezični razlog da se tvrdi da nisu engleski jezik i (b) stajališta o jeziku često imaju i oni kojima ta stajališta ne idu u prilog: gotovo svi na Jamajci smatraju standardni engleski „dobrim“, a sva odstupanja od njega „lošima“. Nadalje, zbog prestiža standardnog engleskog jezika, oni koji su ga usvojili ne bi se tako lako odrekli društvenih i financijskih prednosti koje im je to donijelo. Ljudi bi također bili svjesni i mogućeg udaljavanja od ostatka svijeta u kojem se govori engleski. Ipak, glavni bi problem bio jedan od društvenih stavova o tome koju varijantu jezika treba koristiti u kojoj društvenoj situaciji. Kada bi se na BBC-u vijesti čitale naglaskom koji koriste mase u Londonu, Birminghamu ili Glasgowu, to bi dovelo do smijeha, ljutnje i ismijavanja. Istu bi reakciju izazvalo uvođenje jamajčanskog kreolskog u neočekivane kontekste. Međutim, to bi bilo izvedivo kada bi se donijela takva politička odluka: bilo bi smiješno da se engleski koristio na sudu u srednjem vijeku, a puno kasnije bi se smatralo i da mu nije mjesto u znanstvenim raspravama, do nedavno bi bilo dosta čudno vidjeti književno djelo na finskom, korištenje makedonskog u saboru smatralo bi se apsurdnim do 20. stoljeća, a do prije uistinu malo vremena svi bi se smijali kada bi vidjeli oglas za posao u irskim novinama napisan na narječju Ulstera.

S teoretskog gledišta, jedna od najzanimljivijih osobina kreolskih jezika općenito – barem u slučaju onih koji su povijesno povezani s europskim jezicima – broj je sličnosti među njima, bez obzira na zemljopisnu lokaciju.

jamajčanski kreolski	/wɑ de go hapm nou/	„What's going to happen now?“ („Što će se sada dogoditi?“)
sranan	/mi de kom/	„I'm coming.“ („Dolazim.“)
gullah	/de də njam forə/	„They were eating fodder.“ („Jeli su krmu.“)
krio	/ɑ de go wok/	„I'm going to work.“ („Idem na posao.“)

(Jamajčanski kreolski geografski pripada Karibima, sranan Južnoj Americi, gullah (pogledaj i str. 57.) Sjevernoj Americi, a krio Zapadnoj Africi.) Navedene rečenice prikazuju *progresivni* ili *trajni vid (aspekt)*: ne odnose se samo na pojedinačne kratke radnje, nego radnje koje se odvijaju tijekom duljeg vremenskog razdoblja. (To se vidi u prijevodima na engleski u glagolu *be + glagol-ing.*) Sličnosti su sljedeće:

1. Svi kreolski jezici mogu izricati vid bez da izriču vrijeme. (Primjer gullaha je preveden u prošlom vremenu, ali u drugim bi kontekstima savršeno odgovarao i prezent.)
2. Svi kreolski jezici imaju trajni vid, ali ga ne prikazuju sufiksom kao engleski, nego česticama – samostalnim riječima koje stoje ispred glagola.
3. Sadašnji oblik te čestice gotovo je isti u svim slučajevima: *de, de, də, de*.

Te su sličnosti još primjetljivije ako uočimo da i francuski kreolski imaju potpuno istu konstrukciju glagola:

zamjenica + čestica za trajni vid + glagol

francuski kreolski u Louisiani:	/mo əpe travaj/	„I am working.“ („Radim.“)
haićanski fk:	/yo əpe māze/	„They are eating.“ („Jedu.“)
mauricijski fk:	/ki to ape fer/	„What are you doing?“ („Što radiš?“)

Primijetite da je, još jednom, oblik čestice isti: /ape/ (povijesno povezano s francuskim *après*), usprkos nekoliko tisuća kilometara između Mauricijusa i Kariba. Portugalski kreolski jezici imaju istu konstrukciju:

zamjenica + čestica + glagol

Portugalski kreolski na St. Thomasu: /e ka nda/ „He is going.“

Kako možemo objasniti sličnosti (i u strukturi i u formi) tih jezika, posebno ako se sjetimo velike udaljenosti između njih i činjenice da su izvedeni iz različitih jezika? Jedno od ponuđenih objašnjenja ističe sličnost situacija koje su dovele do stvaranja pidžina (a time i kreolskih jezika). Ti su jezici nastali zajedničkom aktivnosti mornara, trgovaca i domorodačkog stanovništva prilikom trgovanja ili u sličnim situacijama, zbog toga ne iznenađuje njihova sličnost. Također je istinito da pidžini nastaju u okolnostima u kojima je prijenos informacija otežan te je korisno jezik učiniti što jednostavnijim i učinkovitijim sredstvom komunikacije. To znači da postoji mnogo univerzalnih i raširenih načina pojednostavljivanja – uključujući gubitak redundantnih svojstava i izbacivanje nepravilnosti – koji će prije zahvatiti neke strukture od drugih.

Drugo objašnjenje naziva se „teorijom releksifikacije“. Ukratko, po toj je teoriji prvi rašireni pidžin temeljen na nekom europskom jeziku bio portugalski pidžin koji se vjerojatno razvio negdje u 15. stoljeću na zapadnoafri-

čkoj obali. Portugalski se zatim proširio na druga trgovačka područja i u kolonije u Africi i Aziji, a počeli su ga učiti i trgovci iz drugih zemalja. Međutim, kada su se engleski i francuski trgovci priključili trgovini – uglavnom trgovini robljem – u velikom broju, počela se odvijati *releksifikacija* portugalskog pidžina. Gramatika jezika ostala je nepromijenjena, ali riječi su se mijenjale. Riječi koje su došle iz portugalskog postupno su zamijenile riječi iz engleskog, francuskog ili nekog drugog dominantnog europskog jezika. Ovo su dokazi za tu teoriju:

1. Neke portugalske riječi još postoje u ne-portugalskim pidžinima i kreolskim jezicima, npr. *savvy* od portugalskog *sabe*, „on zna“ ili *piccaninny*, od portugalskog *pequenino*, „malen“.
2. Mnoge riječi kreolskih jezika porijeklom su iz zapadnoafričkih jezika. Na primjer, /njam/ „jedi“ (pogledaj 3. poglavlje) u jamajčanskom kreolskom, gullahu, srananu i drugima vjerojatno dolazi od /njami/, što znači „jesti“ u fulaniju, jeziku koji se govori u Gvineji, Gambiji, Senegalu i Maliju.
3. Postoji nekoliko gramatičkih sličnosti, uz one koje smo već spomenuli u slučaju glagola, engleskog, francuskog, portugalskog i drugih kreolskih jezika. To se može objasniti hipotezom „ista gramatika, a različite riječi“.
4. Prava priroda gramatičkih sličnosti – iako one možda postoje zbog univerzalnih načela pojednostavljivanja – ukazuje na povezanost sa zapadnoafričkim jezicima. Mnogi od tih jezika, kao što su kreolski, izriču vid i vrijeme stavljajući čestice ispred glagola. Usporedi:

francuski kreolski u Louisiani:	/mo to kupe/	„I (prošlost) cut.“ („Ja (proš.) rezati“)
portugalski kreolski na St. Thomasu :	/e ta nda/	„He (prošlost) go.“ („On (proš.) ići.“)
Yoruba:	/mo ti wa/	„I (prošlost) come.“ („Ja (proš.) doći.“)

Zadnji dokaz za teoriju releksifikacije može se naći u saramakanskom jeziku. To je kreolski jezik koji se također koristi u Surinamu. Čini se da su robovi koji su govorili taj jezik zaustavili njegov razvoj na pola puta u prijelazu od vokabulara iz portugalskog do vokabulara iz engleskog. Najčešće se smatra portugalskim kreolskim, ali udio engleskog vokabulara je velik.

Treće uzbudljivo objašnjenje veže se uz rad već spomenutog Dereka Bickertona. Ako su svi kreolski jezici nastali tako što su djeca širila pidžine i ako su sva ta djeca koristila svoje urođeno općenito znanje o ljudskim jezicima, a ne o jednom određenom jeziku, te ako je ljudska jezična sposobnost

zajednička svim ljudima – što svakako jest, možda ne iznenađuje previše da svi kreolski jezici na svijetu imaju sličnu strukturu.

Kao što smo vidjeli u 3. poglavlju, mnogi lingvisti tvrde da je AAVE (afroamerički govorni engleski) nastao od kreolskog jezika koji je kasnije doživio proces trajne dekreolizacije zbog stoljetnog dodira s engleskim, tako da je sada postao varijanta engleskog. Ako je to točno, možemo reći, kao što smo za situaciju na Jamajci koristili naziv *postkreolski*, da je AAVE *kasni* ili *krajnji (vestigial) postkreolski*. Sjetimo se da se dekreolizacija bori s pojednostavljivanjem i miješanjem koji su se odvijali za pidžinizacije. Ako se proces suprotan pojednostavljivanju nazove *komplikacijom*, a proces suprotan miješanju *pročišćavanjem* (to je stručan pojam, a ne pojam o vrijednosti jezika – *pročišćavanje* ne čini jezik više ili manje poželjnim), možemo kronološki slijed grafički prikazati:

Proces:	izvor			
pidžinizacija	pre-pidžin	pojednostavljivanje	miješanje	redukcija
fokusiranje	pidžin			
kreolizacija	kreolski			širenje
djelomična	post-kreolski	komplikacija	pročišćavanje	
dekreolizacija				
daljnja	preostali	komplikacija	pročišćavanje	
dekreolizacija	post-kreolski			

Naravno, ako procesi komplikacije i pročišćavanja nekada završe, krajnji postkreolski jezici poput AAVE-a ne bi imali više svojstava kreolskog i ne bi pokazivali svoje kreolsko podrijetlo.

Zanimljivo je to što postoje jezici koji nisu postkreolski, a izgledaju tako. To su varijante jezika koje, u usporedbi s nekim ishodišnim jezikom, pokazuju određenu razinu pojednostavljivanja i miješanja. Ipak te jezike ne zovemo kreolskima jer pojednostavljivanje i miješanje nisu značajni. Također ih ne zovemo postkreolskim jezicima jer nikad nisu bili kreolski, a nisu bili kreolski jer nisu bili ni pidžini! Afrikaans, drugi većinski jezik bjelačkog stanovništva Južne Afrike (uz engleski), smatrao se dijalektom nizozemskog, kao što smo pokazali ranije. No tijekom 20. stoljeća postigao je autonomnost (pogledaj 1. poglavlje) te sada ima vlastitu književnost, rječnike, gramatike i ostalo. U usporedbi s nizozemskim, afrikaans uvodi pravilnosti u gramatici te se miješa s malajskim, portugalskim i drugim jezicima. Međutim, govornici nizozemskog i afrikaansa i dalje se razumiju. Ključno svojstvo afrika-

ansa je da, iako ga sada govore neki stanovnici Južne Afrike koji su potomci ljudi kojima on nije materinski jezik – zbog toga dolazi do utjecaja malajskog, portugalskog i drugih jezika – i koji definitivno govore *pidžiniziranu* varijantu nizozemskog/afrikaansa, on nikada nije bio pidžin. Tradicija izvornih govornika zadržala se tijekom cijelog prijelaza od nizozemskog do afrikaansa. Jezik se nije prenosio s koljena na koljeno izvornih govornika, nego se koristio u svim društvenim prilikama te zato nije bio reduciran. Takav jezik, u kojem su vidljivi *pojednostavljanje* i *miješanje*, povezan s nekim ishodišnim jezikom, a koji nikad nije bio pidžin ili kreolski u smislu da je uvijek imao govornike koji su koristili varijantu u kojoj nije došlo do redukcije, naziva se *kreolidom*.

Pidžini, kreolski jezici i kreolidi jezici su koji nastaju kontaktom različitih jezika i zbog toga su „miješani“ jezici. Svi pidžini, kreolski i kreolidi koje smo dosad spomenuli ipak imaju jedan glavni ishodišni jezik. Jasno je, na primjer, da je solomonski pidžin nastao iz engleskog, haićanski kreolski iz francuskog, jamajčanski engleski postkreolski iz engleskog, a afrikaans kreolid iz nizozemskog.

Postoji još zanimljivih slučajeva u svijetu, ali u tim slučajevima jezici imaju dva ishodišta. Zovemo ih pidžinima, kreolskim i postkreolskim jezicima te kreolidima s dvama izvorima (*dual-source*). Russenorsk bio je pidžin koji se govorio na dalekom sjeveru Norveške do 1917., kada je trgovanje Norveške i Rusije prestalo zbog Ruske revolucije. To je bio reduciran i pojednostavljen jezik koji se sastojao od jednakog broja elemenata iz ruskog i iz norveškog. Očito je da se razvio zbog kontakta govornika ruskog i govornika norveškog, ali usvojio je uporabne norme, a govornici drugih jezika, kao što su sami, finski, nizozemski, njemački i engleski, učili su ga i koristili kao *lingua franca*. Vjerojatno je važno spomenuti da se russenorsk nije razvio u kolonijama, nego prilikom trgovanja u Europi gdje su oba jezika koristili ljudi s jednakim sredstvima i tehnologijom.

Teško je zamisliti situacije u kojima bi pidžin s dvama izvorima mogao postati jedini jezik koji neko društvo koristi, a time potaknuti razvoj kreolskih jezika. Međutim, to se dogodilo barem jednom. Pitkernski, jezik koji se govori na izoliranom otoku Pitcairn u Tihom oceanu, kreolski je jezik s dvama izvorima i jedini je jezik malobrojnog stanovništva tog otoka. Stanovnici Pitcairna uglavnom su potomci britanskih mornara koji su zaslužni za slavnu pobunu na brodu *Bounty* te stanovnika Tahitija koji su s njima pobjegli na Pitcairn kako bi se sakrili od Britanske kraljevske ratne mornarice. Njihov je jezik pojednostavljena mješavina engleskog i tahićanskog (polinezijskog jezika) kao što se može vidjeti u sljedećem primjeru:

got a purʔiti fə puʃ em hoʔ ston - wen em bin put in a weku, hem jʌmu fə
plente lif ən pehu plente də:ʔ

„There was a stick for pushing those hot stones. When they had put in the food, they wrapped it in a lot of leaves and covered it with a lot of earth.“

„Postojao je štap za guranje tog vrućeg kamenja. Kada su stavili hranu unutra, omotali su ga s mnogo lišća i pokrili s mnogo zemlje.“

Pitkernski jezik također ima govornike na otoku Norfolk, u zapadnom dijelu Tihog oceana, koji su potomci ljudi koji su se tamo doselili s Pitcairna. Na tom otoku jezik je u bliskom kontaktu s australskim engleskim, a traje proces njegove dekreolizacije (u smjeru engleskog, ne tahićanskog). Zato ga možemo nazvati postkreolskim jezikom s dvama izvorima.

Postoje i jezici za koje možemo reći da su kreolidi s dvama izvorima. Jedan od njih je mičif (michif, metsif, métis – postoji nekoliko načina pisanja), koji korijene vuče iz Kanade, ali većina govornika „miješane krvi“ sada živi u Sjevernoj Dakoti, u SAD-u. Ishodišni jezici iz kojih je nastao su francuski i kri, jezik američkih indijanaca. Za razliku od pitkernskog, u mičifu se nije dogodilo toliko pojednostavljivanja. Pretpostavljamo da je to zato što su u razvoj pikternskog jezika više bila uključena djeca. (Djeca, naravno, lakše usvajaju jezik nego stariji adolescenti i odrasli, a pojednostavljivanje se javlja zbog nepotpunog učenja ishodišnog jezika kod ljudi starijih od 14 godina.) Mičif je zanimljiv jer su imeničke fraze došle iz francuskog, uz potpuno slaganje rodova i pridjeva, dok su glagolske fraze došle iz krija, uz složenu morfologiju glagola tog jezika. Na primjer:

Ia	fam	mičimine:w	li	pči
the (ž.)	woman	she-is-holding-it	the (m.)	little-one
	francuski	cree		francuski

„The woman is holding the child.“ (Žena drži dijete.)

Prevela Maja Ljubelj